

המנימים רק נראים רגילים, אבל הם לא

מאת שהם סמיט

בעולם שבו רוב ספרי הילדים נכתבים על פי נוסחה ומציעים עולם אוטופי שהכל מסתדר בו, לא יזיק לילדים אם יקראו גם ספר מבלבל, אמיץ ומערער, כמו "המנימים" של סילביה וו

המנימים

סילביה וו. מאנגלית: יעל סלע-שפירח. הוצאת כתר, 245 עמ', 86

גיבוריו של הספר הזה, הראשון בסדרת ספרים בריטית מצליחה, הם בני משפחת מנים, בובות סמרטוטים חביבות החיות בשלווה לכאורה, עד ליום שבו הן מתבשרות, באמצעות מכתב, על כוונת בעל הבית האוסטרלי שלהן לבקר בביתו-ביתן; ביקור זה מאיים לחשוף את סודן השמור זה 40 שנה: היותן בובות ולא בשר-ודם.

אבל השוני היסודי הזה הינו גם מכונן הדמיון; המראה הריאליסטי של הבובות, ממדיהן האנושיים, יכולתן לנוע, לדבר ואפילו לחוות רגשות - כל אלה, יחד עם שמן (Mennynms), קוראים לקריאה אלגורית. ובאמת, כבר מן העמודים הראשונים מצטיירים המנימים כאבות-טיפוס לכאורה של משפחה אנגלית מן הזן המהוגן עד-כדי-פלצות: בניה עובדים לפרנסתם, משלמים את שכר הדירה במועד, מטפחים את הגינה, מכבסים את הווילונות, ובקיצור - חיים את חייהם השקטים ככוס תה, השאננים מאוד ובה בעת המדכדכים, חיי ייאוש שקט.

"איש לא שם לב אליהם" (עמ' 17), "איש מדיירי הרחוב לא שוחח מעודו שיחה סתמית ולו עם אחד מדייריו של בית מספר חמש" (עמ' 18), "הם פשוט לא העזו להתקרב למישהו זר, שלא מן המשפחה" (שם) - כך מוצגים המנימים בפרקיו הראשונים של הספר, ורושם ראשוני זה הולך ומתבסס מעמוד לעמוד. "החוק הראשון שקבעו", מוסיף הספר, "היה למעט ככל האפשר במגע עם בני אדם. אסור היה שזר, מהחוץ, יבחין אי פעם שהם אינם עשויים בשר-ודם. בכל פעם שיצאו מהבית מיהרו ללכת ולשוב עטופים בבגדים ארוכים. על ראשם כובעים רחבי שוליים" (עמ' 19). קיצורו של דבר, הטקסט מספק תיאור פרטני של משפחה מיזנתרופית, משוללת ספונטניות, הרואה בעולם "מקום עוין", מסוכן ומנוכר, מין ג'ונגל אנושי שבו תוכל לשרוד רק באמצעות שמירה על קיום מחתרתי והקפדה על הסוואה והתחזות לאנשים "רגילים".

זוהי אסטרטגיה של הישרדות שנקטו (ונוקטים) לא מעטים לאורך ההיסטוריה, בהתאם לכלל "ברומא התנהג כרומאי"; אך אצל המנימים היא משמשת לא רק ברשות הרבים ולשם הגנה, אלא גם בתחום הפרט והחיים האינטימיים, לצורך מילוי החיים במשמעות. באמצעות ביצוע קפדני, ואפילו כפייתי, של טקסי חיים אנושיים, כגון אכילה, שתיית תה והזמנת "אורחים" (אחת מבנות המשפחה מתחזה באופן קבוע לאורחת, ואי לכך נאלצת לגור בארון), מייצרים לעצמם המנימים, כמו ילדים המשחקים ב"נדמה לי", אשליה של חיים אנושיים "רגילים".

אבל כאן נעוצה אחת מבעיותיו של הספר: הוא מייצר אצל הקורא תחושה חזקה של משל, ועם זאת הנמשל נותר עמום, ולא רק בעבור הקורא הצעיר. ולא רק המשל נותר עמום, גם השאלה מי הם נמעניו של הטקסט, אשר בשונה מטקסטים אמביוולנטיים דוגמת "אליס בארץ הפלאות", "פו הדוב", "הנסיך הקטן", "מסעות גוליבר" ואחרים, אינו מציע לקורא הבוגר סאב-טקסט עשיר. מצד שני, הנושאים העומדים במרכזו, וגם מקצת הדיונים בהם, נראים כנוגעים למבוגרים הרבה יותר מאשר לילדים; למשל, העיסוק בהתבגרות ובהזדקנות, ולמעשה במעמדן המיוחד של הדמויות כיישויות שאינן נתונות להשפעת הזמן (למשפחה תינוקת נצחית הדורשת "האכלה" נצחית ו"החלפת חיתולים" נצחית - ושוב, אלה טקסים ריקים מתוכן המבוצעים בהקפדה, שלא לצורך).

כאשר חושבים על המשמעויות העולות מן הטקסט, שלפרקים נראה כאילו נכתב עם ספר פסיכולוגיה על הברכיים, עולות ממנו מסקנות קשות ולא מנחמות (הנרמזות גם במוטו המורבידי משל א"א האוסמן, "זר ומפוחד נותרתי/ בעולם שלא יצרתי"): החיים כבובות סמרטוטים תבוניות הם טרגדיה, המודעות העצמית מובילה לסבל, האסטרטגיות להתמודדות (הנכשלות כולן) הן

הדחקה וקיום כפייתי של טקסים אנושים (זו גישת המבוגרים במשפחה), ריחוק ציני (גישת הבן המתבגר) או בריחה אל פנטסיה כוזבת (זוהי גישת הבת המתבגרת, אם כי במעשה הבת, המכונן את הסיפור, ראוי לראות גם ניסיון הרואי לייצר לבני המשפחה אירוע אמיתי).

אפילו הסוף הטוב, המתחייב מתוקף חוקי הז'אנר, אינו טוב מוחלט ופשטני. וזה כשלעצמו דבר טוב ומרענן. מיושבים במסגרתו בעיקר הקונפליקטים הפנימיים בין בני המשפחה, וכן מתרחשת בו התבגרות מסוימת - בגבולות יכולותיהן - של הדמויות, אבל החשדנות אל בני האדם נותרת בעינה, ואדרבא, זוכה לאישוש בדמות אקט אנושי אלים.

בתי בת העשר, שהקדימה וקראה את הספר לפני, התקשתה להירדם בעקבות הקריאה בו. עם זאת, היא קראה בו בלהט. משסיימה קבעה: "הספר יפה ומעניין, אבל קצת מבלבל". אני סבורה שהיא צודקת. ודווקא בשל כך ראוי שילדים (מעל גיל עשר) יקראו אותו. בעולם שבו רוב ספרי הילדים נכתבים על פי נוסחה ומציעים עולם אוטופי, שתמיד, לקראת הסוף ובאורח פלא, הכל בו מסתדר על הצד היותר טוב, לא יזיק לילדים אם יקראו גם ספר מבלבל, אמיץ ומערער, שיחייב אותם לחשוב, ויפה שעה אחת קודם שייכנסו אל התלם הממית של הנורמליות.

לסיום, הערה בעניין עיצוב הכריכה (הקשה): חבל שהמעצבת של הספר בגרסתו העברית לא הלכה בעקבות כריכת המקור, ההולמת את אוירת המלנכוליה והמסתורין של הטקסט ומדגישה את הדמיון שבין בני אנוש לבובות. תחת זאת, בחרה להציב בחלון הבית יצור דמוי מומין (היצורים הזכורים לטוב מספרה הקלאסי של טובה יאנסן, שזכה גם לעיבוד טלוויזיוני). אבל המנימים אינם מומינים.

שהם סמיט היא סופרת